

NA OKRAJ JEDNEJ ZBYTOČNEJ POZNÁMKY

Dušan GÁLIK

Pri listovaní v treťom tohtoročnom čísle Organonu F ma upútala poznámka na konci state L. Kvasza [1]. Hovorí v nej, prečo Poppera zaraďuje medzi dialektikov. Podľa Kvasza je Popper dialektik (dialektický filozof) preto, lebo sa jeho dielom tiahne konflikt medzi logikou a vývinom, čo je ústredný konflikt dialektiky. Zdôvodnenie tejto tézy spočíva v názore, že *určitá filozofická škola je charakterizovaná skôr citlivosťou na určité otázky, než spôsobom, ako na ne odpovedá. Takto ateizmus považujeme za druh náboženstva, lebo dáva odpovede na tie isté otázky ako náboženstvo. Podobne materializmus je pre nás len jednou z foriem idealizmu. Prekonaním určitej filozofickej doktríny je až okamih, keď sa oslobodíme od jej problémov* ([1], 238, pozn. 1). Keď som sa začítal do textu state nad poznámkou, dozvedel som sa, že kým dialektici typu Hegela sa kvôli vývinu zriekajú logickej konzistentnosti a vytvárajú *dialektickú logiku*, Popper (a Lakatos) sa svojou *logickou dialektikou* kvôli konzistentnosti zrieka vývinu. Oba prístupy vytvárajú krajnosti, ktoré treba (dialekticky?) prekonať strednou cestou - koncepciou *uchopenia vývinu teórií ako vývinu formy jazyka, čím sa otvára možnosť vybudovať epistemológiu ako exaktnú disciplínu, oslobodenú od akýchkoľvek protirečení* ([1], 238).

Priznám sa, že netuším, v ktorom svojom diele sa Popper dostal do konfliktu medzi logikou a vývinom. Domnievam sa, že Popperova koncepcia predstavuje jeden z pokusov, ako opísať vývoj¹ (vedeckého poznania) pri dodržaní základných zákonov logiky, alebo inak, pri dodržaní základných zákonov správneho usudzovania. Pre Poppera nejestvuje konflikt medzi logikou a vývojom, ale konflikt medzi logicky konzistentnou teóriou vývoja a logicky nekonzistentnou teóriou vývoja. Tvrdenie, že sa Popper musí v záujme logiky vzdať vývoja, je jednoducho nezmysel, ktorý vyplýva z mýtu vytvoreného a úspešne udržiavaného hegelovskými dialektikmi, podľa ktorého jedine dialektický spôsob uvažovania a dialektická logika sú schopné postihnúť pohyb, vývoj, zmenu, kým klasická logika a metafyzika sú stmulé, používajú presne definované, nemenné pojmy a pravidlá, a ako také nie sú schopné adekvátne opísať pohyb, zmenu a vývoj.² Popper sa dostal do sporu s dialektikom nie preto, lebo dialektika opisuje vývoj, ale preto, že 1. dialektická teória vývoja je logicky nekonzistentná, môže v nej súčasne platiť veta aj jej negácia, čo znamená, že v tejto teórii možno dokázať pravdivosť ľubovoľného tvrdenia; 2. dialektika je dogmatický systém, ktorý posudzuje pravdivosť výpovedí na základe toho, či sú v súlade s jej základnými tvrdeniami, s najvšeobecnejšími zákonmi vývoja, ktoré práve dialektika, dialektický spôsob myslenia, odhaľuje. Postavenie dialektiky ako jediného adekvátneho spôsobu na uchopenie najvšeobecnejších zákonov vývoja sa zdôvodňuje tým, že povaha,

vnútorná podstata týchto zákonov je dialektická. Popper ukazuje, že dialektická teória vývoja je čisto špekulatívna teória, hra so slovami, prázdna schéma, ktorá sa podľa potreby naplňa poznatkami vied. Obrana dialektiky proti kritike spočíva v prázdnych gestách (známa Hegelova reakcia na kritiku, že jeho teória nezodpovedá faktom - *tým horsie pre fakty*) alebo v neustálom zdôrazňovaní skutočnosti, že kritik nepochopil dialektiku.³

Poppera (a nielen jeho) možno označiť za dialektika z rozličných dôvodov, napríklad preto, že publikoval v časopise *Dialectica*, alebo v antickom zmysle ako človeka vzdelaného v umení viesť rozhovor. Ale pokladať Poppera za dialektika preto, lebo je *citlivý na určité otázky*, sa mi zdá pritiahnuté za vlasy. Ak budeme ľubovoľného mysliteľa posudzovať podľa toho, na aké otázky odpovedá, ale nie podľa toho, ako na ne odpovedá, prideme k "zaujímavým" výsledkom. Napríklad Popper nebude len dialektik, ale aj marxista, pretože je citlivý na tie otázky, na ktoré je citlivý aj marxizmus.⁴ Okrem toho je Popper nacionalista, keďže sa venuje otázkam národného štátu. To je do značnej miery pikantné, pretože tak marxisti, ako aj nacionalisti pokladajú Poppera za jedného zo svojich úhlavných nepriateľov.⁵ Ale aby sme nehovorili len o Popperovi, ateizmus možno v určitom zmysle pokladať za druh náboženstva (a ateistu za veriaceho), ale z Kvaszovho vymedzenia vyplýva aj to, že ateista, ktorý sa zaoberá otázkami kresťanstva, je kresťan, keď sa začne zaoberať islamom, je mohamedán atď. Podobne napríklad Darwin, keď odpovedá na otázku vzniku druhov, je vlastne kreacionista a Philip Johnson, jeden z mnohých odporcov darvinizmu,⁶ je v skutočnosti darvinista. Stručne povedané, ak prijmeme Kvaszovo vymedzenie, môžeme kohokoľvek zaradiť kamkoľvek. Na rozdiel od L. Kvasza sa však domnievam, že je nevyhnutné posudzovať nielen to, na aké otázky je autor "citlivý", ale aj *spôsob, ako na ne odpovedá*. V tom, ako autor odpovedá na otázky, na ktoré je citlivý, totiž spočíva možnosť *prekonania a oslobodenia sa* od problémov danej disciplíny.

Podľa Kvasza skutočnosť, že Popper sa venuje kritike dialektiky, že sa zaoberá jej problémami, zrejme znamená, že *rozhodne nie je vo vzťahu k dialektike slobodný* ([1], 238, pozn. 1). Určite nemožno namietat' nič proti tomu, ak sa vnútorné presvedčenie, vnútorná potreba vyrovnat' sa s určitým problémom, pokladá za druh ne-slobody. Iste však možno namietat' proti tomu, ak sa takto vymedzená ne-sloboda použije ako zdôvodnenie na klasifikáciu postoja k danému problému. Vezmime si iné vymedzenie ne-slobody - ako vonkajšie donútenie, ako obmedzenie možnosti voľby. L. Kvasz so mnou bude možno súhlasiť, že v tomto zmysle bol Popper vo vzťahu k dialektike slobodný: mal možnosť slobodne sa rozhodnúť a slobodne ukázať, že dialektika je nezmyselné táranie, že nič také ako "dialektická logika" v skutočnosti neexistuje, resp. že to nemá nič spoločné s logikou. Čiže - podľa kritéria slobodného vzťahu k problému - Popper *nebol* dialektik. Teraz uvažujme o generáciách študentov na našich vysokých školách, ktorí až do roku 1989 neboli v tomto zmysle vo vzťahu k dialektike slobodní, pretože sa ju *museli* v podobe dialektického materializmu ako súčasťou povinného štúdia marxizmu-leninizmu učiť bez ohľadu na to, čo bolo ich vlastným predmetom štúdia. To znamená, že boli dialektikmi. Predpokladám, že

drvivá väčšina z týchto študentov bola vo vzťahu k dialektike vnútorne slobodná (táto vnútorná sloboda sa často prejavovala výrazmi, ktoré nie sú v odbornom časopise publikovateľné), len málokto z nich pociťoval potrebu venovať sa problémom dialektiky. To znamená, že neboli dialektikmi. Na rozdiel od L. Kvasza, ktorý má potrebu kriticky sa vyjadriť o možnostiach dialektiky, čo znamená, že vo vzťahu k nej *rozhodne nie je slobodný*, a teda je dialektik. Na druhej strane však nikto L. Kvasza nenútil, aby sa o dialektike zmieňoval, mohol sa slobodne rozhodnúť a napísať, že *myslilelia, ktorí sa vydali po Heglom načrtnutej ceste zavrhnúť klasickej logiky a jej nahradenia logikou novou, dialektickou, podľa nášho názoru v rovine metodológie vedy nič produktívne nepredložili* ([1], 237). V tomto zmysle je vo vzťahu k dialektike slobodný, a nie je dialektik. Kritérium, ktoré - zbytočne - navrhuje L. Kvasz, nikam nevedie.

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Fax: 52921-215, e-mail: postmast@fiu.savba.sk

POZNÁMKY

¹ Na rozdiel od L. Kvasza používam slovo "vývoj", pretože sa pohybujem v literatúre, v ktorej sa slovo "vývin" používa zväčša (hoci nie výhradne) ako synonymum individuálneho vývoja a "vývoj" na označenie procesu historických zmien (evolúcie).

² Poslednou ukážkou tohto názoru je stať M. Čarnogurskej v tom istom čísle Organonu F.

³ Pozri napr. jeho práce [3], [4].

⁴ Popper vo svojej autobiografii ([2], 33) spomína, že keď mal 17 rokov, pokladal sa asi dva či tri mesiace za marxistu (v tradičnom, nie kvaszovskom zmysle). Na inom mieste (nie som si istý kde) na adresu mravnej a intelektuálnej príťažlivosti marxizmu hovorí (citát nie je celkom presný): *kto nebol vo svojich dvadsiatich rokoch marxista, nemá srdce. Kto ním ešte v tridsiatke ostal, nemá rozum.*

⁵ Popper ukázal, že marxizmus a nacionalizmus majú k sebe oveľa bližšie, než by sa na prvý pohľad mohlo zdať, okrem iného aj preto, lebo oba vyrastajú z toho istého duchovného zdroja - hegelovskej dialektiky. Pozri [3]. Dokladom duchovnej spriaznenosti marxizmu s nacionalizmom je prerod viacerých slovenských marxistov na pravých národovcov, pričom takmer vôbec nemuseli meniť slovník, ktorý si osvojili počas štúdia marxizmu.

⁶ P. Johnson je právnik, ktorý sa vo svojom voľnom čase zaoberá dokazovaním, že teória evolúcie nie je vedeckou teóriou o nič viac, ako príbeh opísaný v Biblii. V češtine vyšiel nedávno preklad jeho knihy *Darwin on Trial* (Darwin pre súdom) pod jemnejším názvom *Spor o Darwina*.

LITERATÚRA

- [1] KVASZ, L. (1999): Prolegomenak formálnej epistemológie. In: *Organon F*, č. 3, 223-239.
- [2] POPPER, K. R. (1993): *Unended Quest*. Routledge, Londýn.
- [3] POPPER, K. R. (1994): *Otvorená spoločnosť a její nepřítel*. II. zv. Oikúmené, Praha.
- [4] POPPER, K. R. (1996): What is Dialectic? In: *Conjectures and Refutations*. Routledge, Londýn, 312-335.